

МУЛОҚОТ ЖАРАЁНИДАГИ МАНИПУЛЯЦИЯ МАНБАЛАРИ

ФДУ М.Ражабов

ТАТУ Фарғона филиали Х.А.Ражабова

Аннотация. Ушу мақолада манипуляция манбалари, "мен"нинг даражалари, маданий "мен", ижтимоий "мен", шахслараро "мен", ички "мен", идеал "мен"лари ҳақида маълумотлар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: манипуляция, маданият, жамият, шахсият, манипуляция манбалари, ижтимоий "мен", ички "мен", ниятлар, интилишлар, истаклар, шубҳалар, кўрқувлар, умидлар.

Ключевые слова: манипулирование, культура, общество, личность, источники манипулирования, социальное «Я», внутреннее «Я», намерения, стремления, желания, сомнения, страхи, надежды.

Аннотация. В данной статье анализируются источники манипуляции, уровни «Я», культурное «Я», социальное «Я», межличностное «Я», внутреннее «Я», идеальное «Я».

Keywords: manipulation, culture, society, personality, sources of manipulation, social "I", internal "I", intentions, aspirations, desires, doubts, fears, hopes.

Annotation. This article analyzes the sources of manipulation, levels of "I", cultural "I", social "I", interpersonal "I", internal "I", ideal "I".

Баъзи сабабларга кўра, манипуляция ёмон деб қабул қилинади. Нега гўзал Шахризода ўзининг даҳшатли хўжайини Шаҳриёрга эртас айтиб берганини эслайсизми? Манипуляция орқали деярли уч йил давомида (!) У нафақат ўзини, балки ўз мамлакатининг энг гўзал қизларини ҳам ўлимдан қутқарди. Бундай ўнлаб мисолларни эртаслар, хикоя ва шу қабиларда ҳатто бундай манипуляция усулларини бизнинг кундалик ҳаётимизда ҳам учратишимиз мумкин. Шу сабабли, ушбу манипуляция нафақат тадқиқотчиларни, балки кенг жамоатчиликни қизиқтиради. Ушбу қизиқишнинг яна бир сабаби шундаки, кўп одамлар, хусусан менежерлар учун манипуляциядан фойдаланмасдан самарали бошқарувни тасаввур қилиш қийин. Одамларга қандай таъсир қилиш ёки бошқариш кераклиги ҳақида маълумот олишга қизиққан одамлар бу масалага бағишланган китобларни қўллаб-қувватланаётгани ажабланарли эмас. Бундай психологик билимлар ҳақиқатан ҳам одамларни самаралироқ бошқаришга ёрдам беради.

Манипуляция ҳам дунёдаги кўплаб бошқа ҳодисалар каби, ўз-ўзидан пайдо бўлмайди - ҳар доим уни пайдо бўлишига чорлайдиган ёки тўғридан-тўғри келтириб чақирадиган баъзи кучлар ва шароитлар мавжуддир. Ва, албатта, ҳар доим бу кучлар ва шароитлар орқали ҳаракат қиладиган одамлар бор. Бундай одамлар нима учун ўз мақсадларига эришишнинг бошқа усуллари орасида манипулятив усулларни танлашади? Бунга қандай омиллар ва шароитлар ёрдам беради?

Шубҳасиз, манипуляциянинг кўп сабаблари бор; уларни бир қаторда кўриб чиқиш мумкин эмаслиги ҳам аниқ. Уларнинг келиб чиқиши ҳар хил ва онтологик ҳолати турлича. Уларни кўриб

чиқиш маълум бир киритилган схема асосида амалга оширилиши мумкин. Биз қуйидаги онтологик бўлимлар (даражалар): маданият, жамият (ижтимоий контекстлар тўплами), алоқа (шахслараро контекст), шахсият (мотивацион ички ақлий контекст) ва технология (фаолият контексти, операцион таркиби) ўртасидаги деярли аниқ фарқланишдан фойдаланамиз. Бундай бўлинишнинг барча даражалари учун уларни ажратиш ягона асосини излашга уринишлар, айниқса уларни ноёб деб қабул қилиш мезонлари самарасиздир. Айниқса, шахслараро муносабатлар ва улардаги даражаларини ажратиш жуда қийин. Бундан ташқари, ҳар бир даража учун шахсга унинг проекцияси берилади.

Манипуляция манбалари ҳар биримизда мавжуд бўлиб, ички даражаларни шакллантиради, уларнинг ҳар бири бизнинг ҳаракатларимиз натижасига ўз дастурий ҳиссасини қўшади. Ушбу даражаларни "мен" даражалари деб ҳисоблаш мумкин. Биз мунтазам равишда бошлайдиган бошланғич нуқталар қандай қилиб ўзимизни бошқа семантик ҳудудга йўналтиришимиз кераклиги тўғрисида гапириш аниқроқ бўлади. Ҳар бир бундай ҳолат ўз талабларини, мажбуриятларини ва шартларини ўз ичига олади. Эгаллаб турган ҳолатни аниқлашда, биз ушбу талабларни, мажбуриятларни қабул қиламиз ва бу бизнинг манфаатларимизга мос келади. Улар қуйидагилардир.

Маданий "Мен" одамга инсониятнинг одатдаги вакили, урф-одатларнинг давомчиси ва авлодлар давомийлигини таъминловчи сифатида ўзини таништиради. Шахснинг ўзига хос хусусиятини ташкил этувчи чуқур маданий қатламларида тўғридан-тўғри алоқа ва ўзаро боғлиқликда мухаббат ва айёрлик, раҳм-шафқат ва кураш қадриятлари мавжуддир.

Кўпгина ижтимоий "мен" бир вақтнинг ўзида бир нечта одамларга тегишли бўлганликни акс эттиради. Масалан, мен йигитман, мен талабаман, (ва бундан кейин - прокурорнинг ўғли, мен Фарғонада яшайман, бенуқсон гўзалликни жуда яхши кўраман, мен икки тилни биламан, Нефчи фанати ...). Ижтимоий мавжудот сифатида инсон давлат ва синфдан тортиб то оилавий қариндошликгача бўлган кўплаб уруғчилик қизиқишлари ва интилишларини амалга оширади. Ҳар бир бундай кичик "мен" шахсий мақсадига эришиш учун умумийликка киритилган. Умумжаҳон инсоний қадриятлар асосан "улар" га боғлиқ ҳолда ишлайди.

Шахслараро "Мен" инсоннинг бошқалар билан муносабатда бўлишини белгилайди: қўйлак кийган йигит, ўзини тутган, "зирхли ракетка", "бошқалардан ажралиб турадиган", "ҳамма нарсада тўғри" ва ҳоказо.

Ички "Мен" бу ниятлар, интилишлар, истаклар, шубҳалар, қўрқувлар, умидлар ва бошқа мотивларнинг бирлашганидир. Улардан баъзилари онг ости эҳтиёжлардан келиб чиқади: ҳукмронлик қилиш истаги, яширин равишда бошқариш, бошқанинг ҳисобидан ўзини ҳимоя қилиш истаги ва бошқалар.

Шундай қилиб, ҳар бир даража ва унинг ҳар бир қисми ўзига хос - шахсий ёки қисман - қизиқиш, интилишларга эга. Ички фикрларнинг бирлашгани маълум даражадаги аниқ бўлмаган қарорнинг пайдо бўлишига, мувозанатли қарорлар қабул қилинишини, уларнинг ҳар томонлама (яхши, кўп томонларини) кўриб чиқилишини таъминлайди. Бундан ташқари, ҳар қандай қисм ташқи томондан ҳужум учун нишон объекти бўлиши мумкин. Ҳамда ушбу ички беқарорлик, безовталиқ ҳисларининг келиб чиқишини тушунтиради, бу тегмаслик интенсивлигида эҳтиёткорликни келтириб чиқаради. Аммо шахс онгдаги тартибсизликларда ижтимоий тарбия ахлоқий меъёрларни, мажбуриятларни ва бурчларни ёдга солади: одам ўз

ичидан қийналади, ҳақиқий ва идеал "мен" энди ўзи ажралмас бўлган ҳаётда ақлга сиғмайдиган ходисалардан хавотирланади.

Манипуляторнинг ички дунёсидаги муҳим нарсалардан бири шундаки, у ўзи қандайдир манипуляциянинг қурбони ҳисобланади. Турли хил интилишлар ҳар лаҳзада ҳақиқий ҳаракатларга йўналтирилган.

Мухтасар қилиб айтганда, психологияга оид деярли ҳар қандай китоб – одамларни ўрганишга - одамларни янада самарали бошқаришга ёрдам беради. Кўп ҳолларда манипуляторларни ўзимиз тарбиялаганимиз сабабли, китобларда, киноларда, мулфильмларда ва шу кабиларда манипуляторларнинг малакасини оширишга ёрдам берадиган турли ҳодисаларни, маълумотларни олиш мумкин. Умуман олганда манипуляция қилиш керакми ёки йўқми, ҳамма одамлар буни мунтазам равишда қилиб келадилар. Уларнинг қурбонига айланмаслик учун манипуляцияни ўрганиш жуда муҳимдир.